

SCHREK KATALIN

A nagykövet védelmének kérdése

Esterházy herceg és a Bettera-ügy

A követek sérthetlenségének védelme a nemzetközi jognak már az antikvitás óta általánosan elfogadott alaptétele. Így volt ez az újkori európai államok körében is, a vezető európai nagyhatalmak a diplomácia művelésének professzionális szintjén mozogtak, evidenciaként kezelve az államközi kapcsolatok fenntartásának alapszabályait. Később pedig az 1815-ös bécsi kongresszus – majd az azt kiegészítő aacheni megállapodás – jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy átláthatóbb helyzetet teremtsen a követek státuszát és a diplomáciai protokoll főbb pontjait illetően. A külföldi követ és a fogadó ország kormánya közötti viszonyt azonban számos tényező befolyásolta, melyeket nem minden esetben lehetett egy-egy nemzetközi szabályra alapozva előre meghatározni. Sokat számított ebben a kölcsönös kapcsolatban az emberi tényező, a követ személyisége, alkalmazkodó képessége, kommunikációs attitűdje, nyilvánvalóan hatott még minderre a helyi politikai közeg aktuális állapota, a két érintett állam egymáshoz való viszonya és az adott kormány együttműködési készsége is. Egy követ biztonságának garantálása azonban mindezen tényezők felett áll. Ugyanakkor nehéz feladat meghúzni a határt a tekintetben, hogy az elvi kötelezettségvállaláson túl meddig terjed a fogadó állam hatásköre. Hogyan biztosítja az állam a védelmet a gyakorlatban, és be kell-e avatkoznia olyan esetekben, amikor a delegált követek testi épsége nem a hivatali, hanem a magánszféra kategóriájába tartozó okok miatt kerül veszélybe? Ennek a kérdésnek az összetettségére szeretnénk rávilágítani egy 19. századi angol példán keresztül, amikor egy vezető európai nagyhatalom londoni nagykövete kért segítséget a Liverpool-kormánytól saját védelme érdekében.¹

Az eredeti ügy, amely a fenti kérdések kiindulási alapját képezte, az Osztrák Császárság londoni nagykövetéhez, Esterházy Pál Antalhoz köthető. A herceg Angliában való tartózkodása alatt komoly társadalmi és politikai beágyazottsággal rendelkezett, szakmájának elismert és köztiszteletben álló alakja volt. Az 1810-es évek második felétől kezdve azonban a londoni tartózkodást beárnyékolta egy állandósulni látszó probléma, miután személyes vitája alakult ki Vito Betterával.² E raguzai származású nemes életéről és anyagi, valamint családi hátteréről keveset tudunk. Bettera személyével kapcsolatban a legtöbb információ Rudolf Maixner és Mathieu Aubert kutatásai, valamint maga a Bettera által publikált munka

¹ A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP–20–4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának A Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

² Neve több átiratban, változatban is előfordul, gyakran a Vodopić vagy Wodopich vezeték névvel kiegészülve.

alaján áll rendelkezésünkre.³ Gróf Bettera hányattatott sorsú személy volt, aki a forradalmi és napoleon háborúk viszontagságait átélve próbált boldogulni Esterházy Miklós szolgálatában,⁴ és a későbbiekben republikánus szemlélete miatt került az osztrák hatóságok látókörébe.⁵ Egy Dubrovnik történetével foglalkozó munka a Raguzai Köztársaság helyreállítását szorgalmazó személyek közül az egyik „*legkülöncebb*” figurának nevezte őt.⁶

A konfliktus forrását egy anyagi természetű vita képezte, mivel Bettera az Esterházy család kötelékében eltöltött szolgálat idő után meghatározott évi nyugdíjfolyósítást követelt volt alkalmazójától. Az Európa több országát megjárt gróf, aki korábban Oroszországban is élt, a már Londonban élő és nagyköveti posztot ellátó Esterházy Pál Antalhoz fordult, és tőle várta bizonytalan helyzetének megoldását. Akkoriban a herceg már jó ideje Londonban tartózkodott, a politikai és társasági élet központi alakjaként pedig nagy hírnévnek örvendett.⁷ Bettera feltehetőleg éppen a herceg befolyásos helyzeténél fogva vélte úgy, hogy az ifjú Esterházynál könnyebben célt ér. Az idő elteltével ugyanis számos eset kínálkozott, amikor a herceget nyilvánosan olyan szituációba hozta, amely rendkívül kellemetlen volt egy nagykövet számára. A kezdeti érdeklődés az évek során egyre fenyegetőbb hangnemen váltott, s az úgynevezett Bettera-ügy hosszú évekig elhúzódott. A gróf kezdetben írásban, majd személyesen kereste fel Esterházyt, rajta követelve azt az évi 6000 frankos juttatást, amire elbocsátását megelőzően állítólag Esterházy Miklós tett ígéretet.⁸ Esterházy Miklós (1765–1833), Esterházy Pál Antal édesapja, 1810 körül kezdte alkalmazni Vito Betterát, aki a családi és egyéb ügyek intézésében segítette a herceget. Azt pontosan nem tudjuk, mikor hagyott fel Bettera Esterházy Miklós szolgálatával, de az bizonyos, hogy a raguzai nemes 1816-ban már London-

³ Bettera korai életpályájáról, kapcsolatrendszeréről és levelezéséről Rudolf Maixner tanulmányából kapunk áttekintést, bár a szerző nem mutatja be részletesen a raguzai nemes londoni tartózkodásának éveit, de a pályáiv bemutatása rendkívül részletgazdag. Lásd: Maixner, Rudolf: *Vito Bettera-Vodopić*. Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, (1954) no. 3. 407–426. Mathieu Aubert már Esterházyval összefüggésben tárgyalja Bettera tevékenységét, munkája ugyanakkor Esterházy pályájának nagyívú bemutatására és a személyi konfliktusoknak, problémákkal terhelt ügyeknek a közéletben való lecsapódásáról értekezik: Aubert, Mathieu: *Des correspondances anonymes aux feux de la fiction : le prince Esterhazy à Londres (1815–1842)*. In: Walch, Agnès (dir.): *La Médiatisation de la vie privée: xve-xxe siècle*. Arras, 2012. <https://books.openedition.org/apu/1545#ftn7> (letöltés: 2021. jún. 2.) A felsorolt művek mellett rendelkezésre áll a Bettera által publikált munka is, amelyből elsősorban a szerző személyiségével kapcsolatban vonhatunk le következtetéseket. Lásd: Bettera-Wodopich, Vite-Marie de: *Mémoires sur une époque de ma vie, ou appel aux hommes d'honneur: et en particulier à ceux de l'Empire de Russie, d'une injustice éprouvée à Vienne, par Vite-Marie de Bettera-Wodopich*. Londres, 1816. A mű lényegében egy politikai pamflet, amelynek áttekintése és elemzése külön tanulmány tárgyát képezhetné, a jelen tanulmány szempontjából nem tartalmaz releváns információkat. Ugyanakkor az egyértelmű, hogy Bettera emberi kapcsolatait tekintve egy alapvetően konfliktusok előterében álló figura volt. A Metternich kancellárral való kapcsolatának megromlása és Bécsből távozása sarkallta őt a mű megírására, amely rendkívül negatív képből tünteti fel az osztrák kancellárt.

⁴ Aubert: *Des correspondances*, id. mű.

⁵ Čosić, Stjepan: *The Nobility of the Episcopal Town of Ston*. Dubrovnik Annals, 2001. No. 5. 109.

⁶ Harris, Robin: *Dubrovnik. A History*. London, 2006. 414.

⁷ Esterházy Pál Antal a kontinensen ellátott több éves diplomáciai szolgálatot és a bécsi kongresszuson szerzett tapasztalatot követően került Londonba nagykövetként. Lásd: Ress Imre: *Herceg Esterházy Pál. A szent szövetségi diplomata és alkotmányos miniszter*. Tudományos Szemle, 12. évf. (1999) 2. sz. 32.; Hajnal István: *Le Journal du prince Paul Esterházy: sur son Séjour en France en 1814*. Revue des Études Hongroises, t. 7. (1929) no.1–3. 38.

⁸ Aubert: *Des correspondances*, id. mű.

ban tartózkodott.⁹ Esterházy Pál Antal jó darabig igyekezett kezelni és mederben tartani a kérdést, s Philipp Neumann¹⁰ feljegyzései alapján tudjuk, hogy a herceg több alkalommal próbált anyagilag is segíteni Betterán.¹¹ Azt maga Bettera is megerősítette, hogy egy Esterházy Pál Antallal való megállapodás alapján kapott 300 fontot; átvételi elismervényének másolatát Neumann báró őrizte meg. Emellett az állítólagos alku további részét képezte, hogy Bettera nem publikál semmilyen írást, ami rossz színben tüntethetné fel Esterházyt, cserébe a herceg megpróbálja befolyását érvényesíteni a tartozást illetően a családfőnél.¹² Ugyanakkor az alapkonfliktus sohasem szűnt meg, hiszen az eredetileg követelt illetmény kifizetésére az évek múlásával sem került sor. Ez okozta Bettera fellépésének egyre erőszakosabbá válását. E tanulmányban nem célunk a gróf és az Esterházy család viszonyának részletekbe menő feltárása vagy a követelés jogosságának igazolása, esetleg cáfolata.¹³ A Bettera-üggyel kapcsolatban arra vállalkozunk, hogy annak helyi lecsapódását, valamint az angol kormányzat arra adott reakcióját bemutassuk.

A herceg és Bettera kapcsolata 1823 januárjában vált kritikussá, amikor a raguzai nemes Esterházyt a Coventry Street és a Piccadilly között az utcán megszólítva ismételte meg követelését. Abban volt más ez az alkalom a korábbiakhoz képest, hogy ezúttal Bettera életveszélyesen megfenyegette a herceget azzal, hogy ha nem teljesíti a követeléseit, akkor legközelebb agyonlövi. A helyzet súlyosságát mutatja, hogy Esterházy az eset után azonnal beszámolt a történekről a Foreign Office-nak, és mint Angliában szolgáló diplomata hivatalos védelmet kért.¹⁴ Az ügy részleteiről tehát 1823 januárjában a George Canning vezette brit külügyminisztérium tudomást szerzett, és a Liverpool-kormányzat szintén foglalkozni kezdett a kérdéssel. Esterházy gyors és határozott fellépést várt a kabinettől, ugyanakkor hamar egyértelművé vált számára, hogy az általa támasztott elvárások nem vagy csak hosszadalmas jogi procedúra után teljesíthetők. A körülményekből adódóan Esterházy szerette volna, ha a hatóságok garantálják a testi épségét, és mielőbb őrizetbe veszik Betterát.¹⁵ A védelem kérdésében, illetve mikéntjét illetően azonban a kormány és annak képviselői másképpen vélekedtek.

A kiindulási pont az volt, hogy bár a nagykövetet súlyos atrocitás érte, és az elhangzott fenyegetések alapján Esterházy joggal aggódott, a pénzügyi vitát, ami közvetlenül az Ester-

⁹ Aubert: *Des correspondances*, id. mű.

¹⁰ Philipp von Neumann báró Esterházy legközvetlenebb munkatársa volt a londoni osztrák nagykövetségen. Angliában töltött éveit egy jelentős részében naplót vezetett, amelyet E. Beresford az eredeti francia nyelvű kéziratok anyag átírásával és fordításával rendezett kötetbe a Glasgow University Press gondozásában. A Neumann napló mellett, hogy bepillantást nyújt írójának mindennapjaiba, a régensi időszak és az 1820-as évek korlenyomata is egyben, ugyanakkor informatív bejegyzéseket tartalmaz Esterházy és Neumann személyes kapcsolatáról, valamint a Bettera ügy bizonyos részleteiről is, így a jelen tanulmány egyik fontos forrásaként kezeljük.

¹¹ Neumann, 14 January 1823. In: Beresford, E. (transl. and ed.): *The Diary of Philipp von Neumann 1819–1850*. Vol. 1. 1819–1833. London, 1928. 110–111.

¹² Bettera-Wodopich, M. de.: *Exposé des réclamations de M. De Bettera Wodopich contre le prince regnant d’Esterhazy, et ses contestations sur cet objet avec le prince Paul Esterhazy de Galanta*. Londres, 1823. 61–63.

¹³ Ennek részletes és pontos feltárása további kutatómunka részét fogja képezni. A Betterával folytatott korábbi levélváltások anyagát lásd: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, P szekció. III. Esterházy Pál herceg (1786–1866) iratai. P 136 fond (a továbbiakban: MNL OL: P 136.). 49004. számú mikrofilmtekeres.

¹⁴ Neumann, 14 January 1823. In: *The Diary of Philipp von Neumann*, 110–111.

¹⁵ A herceg George Canningnek küldött levelében saját igazát és kérését erősítette meg: MNL OL: P 136. 49004. számú mikrofilmtekeres. 433–434.

házy családot érintette, eredendően magánügynek tekintették, ennek megfelelően pedig hagyományos jogi keretek közé kívánták terelni az ügy rendezését. Az iratlan alkotmány és az évszázadok alatt formálódott angol szokásjog összetett szisztémája adja az angol jog rendszerét, hasonló ügyekben erősen dominál a precedensekre való hivatkozás, s meghatározók a parlament által hozott törvények. Ez utóbbi momentum különösen fontossá vált a szóban forgó ügy angol kormányzati körökben való kezelésében, mivel a tétlenség egyik fő indoka éppen az lett, hogy „...nincs olyan törvény, ami erre az esetre vonatkozna...”¹⁶ A helyzetet ráadásul bonyolította, hogy a St. James kabinettel szemben Esterházy érvelése a nemzetközi jog irányába tendált. A kérdés az eltérő nézőpontokból vizsgálva teljesen más színezetet öltött. Esterházy úgy vélte, hogy az általánosan elfogadott nemzetközi jog alapvető szabályai – úgy mint a követek sérthetlenségének garantálása – értelemszerűen érvényben vannak, ennek megfelelően az ő testi épségére vonatkozó lépések megtétele a fogadó állam mindenkori kormányzatának kötelezettsége, az osztrák nagykövet kérése pedig – hogy az ellene mint diplomáciai képviselőt ellátó személy ellen erőszakosan fellépő Bettera ügyében intézkedjenek a hatóságok – megalapozott igény.

A diplomáciai kiváltságok és mentességek a 19. században – ahogyan manapság is – nem csupán a követek büntetőjogi mentességét deklarálták, hanem azt is, hogy „a fogadó állam köteles irányukban tiszteletet tanúsítani, s megvédeni őket a személyük, méltóságuk, szabadságuk elleni támadásoktól”.¹⁷ A korszakban a diplomáciai képviselők működését a bécsi kongresszus 1815. március 19-i rendelkezései, valamint az 1818. november 21-i aacheni protokoll pontjai határozták meg.¹⁸ Szintén ekkor erősítették meg azt is, hogy egy diplomáciai képviselőt ellátó személy rangját nem a küldő állam súlya/befolyása, hanem a delegáltak biztosított kinevezés szintje határozza meg.¹⁹ A bécsi kongresszust követő szabályozásnak megfelelően Esterházy a legmagasabb diplomáciai ranggal és társadalmi státusszal rendelkező londoni nagykövetek egyike volt, akit megilletett a védelem. Az angol kormányzat szemszögéből tekintve azonban – bár a diplomáciai státuszra vonatkozó tényállás helytálló volt – az ügybe való beavatkozás mégis furcsának hatott, mert az egy magántermészetű vitában történő közbenjárás lett volna. Másrészt Esterházy nem tett feljelentést a hatóságoknál, ennél fogva a sérelemnek hivatalosan nem volt nyoma, így eljárás sem indulhatott. Dorothea Lieven²⁰ egyik levelében a következőképpen vázolta a helyzetet Klemens von

¹⁶ Dorothea Lieven to Metternich, 31 January 1823. In: Quennel, Peter (ed.): *The Private Letters of Princess Lieven to Prince Metternich 1820–1826*. New York, 1938. 233. A „nincs rá törvény” érvelés Neumannnál is meglévő motívum: „Nem kicsit lepődtem meg az ügyvédek kifogásain, amiket tudott velem [Joseph Planta] az ügyben való eljárással kapcsolatos idegenkedésük okaként, a kifogás az, hogy nincs olyan parlamenti törvény, amely egy ilyen ügyre vonatkozna...” Lásd: Neumann, 28 January 1823. In: *The Diary of Philipp von Neumann*, 113.

¹⁷ Kovács Péter: *Nemzetközi jog*. Budapest, 2011. 428.

¹⁸ Korowicz, Marek St.: *Introduction to International Law: Present Conceptions Of International Law In Theory And Practice*. Dordrecht, 2013. 267.; Lesaffer, Randall: *Vienna and the Codification of Diplomatic Law*. Oxford Public International Law. <https://opil.ouplaw.com/page/vienna-and-the-codification-of-diplomatic-law> (letöltés: 2021. jún. 20.)

¹⁹ Lesaffer: *Vienna and the Codification*, id. mű.

²⁰ Lánykori neve Dorothea von Benckendorff. Magas rangú balti német családból származott, amelynek tagjai szoros kapcsolatot ápoltak a Romanov dinasztiával és az orosz kormányzati körökkel (többen is tagjai voltak). Dorothea von Benckendorff 1800-ban kötött házasságot a szintén balti német nemesi családból származó és diplomata karriert befutott Krisztof Andrejevics Lievennel, aki Esterházyhoz hasonlóan Londonban volt nagykövet ebben az időszakban. Emellett a Lieven és az Esterházy házaspár lényegében egy társasághoz tartozott, így munkájuk mellett a magánéletben is kapcsolatot tartottak. Esterházy gyakori vendég volt a Lieven rezidencián, s ugyanúgy mindannyian IV.

Metternich hercegnek: „Esterháznak volt egy kellemetlen afférja [...], amiről Canning beszélt nekem tegnapi, és amelyben úgy tűnik számomra, hogy ő [Canning] téved. Bettera azzal a céllal, hogy pénzt szerezzen tőle, inzultálta a nagykövetet az utcán. Esterházy követeli a kormánytól, hogy meg kellene védenie őt ettől az embertől, hogy vegyék őt őrizetbe. Canning azt válaszolta [...], hogy amíg Pál nem megy, és nem tesz feljelentést a rendőrségen, az agresszorral szemben nem lehet vádat emelni.”²¹ Az eljárásrend mai szemmel nézve is rendkívül összetett, ugyanakkor a kezdő mozzanat minden esetben a feljelentéstétel, ahogyan arra Dorothea Lieven kitért. Az orosz nagykövet feleségeként Lieven grófné kiállt ebben az ügyben Esterházy mellett, és a korábban idézett leveléből az is kiderül, hogy ebben nem (vagy nem csupán) a személyes szimpátia motiválta,²² hanem a közvetett érintettség is. Bár a nagykövetek életének, mindennapjainak jellemzően nem volt része ehhez hasonló bonyodalom, de az a mód, ahogyan a kormányzat egy ilyen helyzethez viszonyult, a többi diplomata számára szintén áruklódó volt. Férje külügyi szerepvállalásánál fogva Dorothea Lieven átérezte a szituációban rejlő viszontagságokat, és lényegében egyetértett Esterházyval, megértette annak aggályait. Sőt, úgy tűnik, hogy nem csupán a Lieven házaspár, hanem más Londonban szolgáló nagykövetek is hasonlóan gondolkodtak: „A nagykövetek [...] fenntartják [álláspontjukat], hogy a kormányzat dolga megvédeni egy nagykövetet, és hogy ő [Esterházy] nem jelenhet meg egy bíróság előtt úgy, mint egy átlagos személy.”²³ Bár jelenleg nem áll rendelkezésre olyan forrás, amely megerősítené vagy megmagyarázná, hogy a herceg pontosan mikor változtatta meg véleményét, de Esterházy később valószínűleg eleget tett a feljelentési kötelezettségének, és megtette a szükséges lépéseket, mivel az angol sajtó 1823. február végén és március elején már arról cikkezett, hogy Betterát február 22-én őrizetbe vették.²⁴ Esterházyt megviselte a saját helyzetét illetően a kabinetben belül kialakult jogi vita, illetve az, hogy a január 12-i eset után gyökeresen megváltoztak a mindennapjai. „Esterházy a saját háza foglyává vált. Bettera várja a lehetőséget [...]. Az ügyvédek konzultálnak. Nem tudom, hogyan fog ez végződni. Canning nyugtalanságot tett, de gyanítom, hogy titokban jól szórakozik.”²⁵ A bizonytalanság és az angol kormányzat hezitáló magatartása erős motivációként hathatott. Neumann báró 1823. február 24-i naplóbejegyzésében szintén megerősítette, hogy Betterát őrizetbe vették;²⁶ ettől függetlenül éles kritikát fogalmazott meg az egész

György király szűk bizalmi köréhez tartoztak. Dorothea Lieven sokat írt a nagypolitikáról és az egyszerű hétköznapi eseményekről. Naplójának és levelezésének egy részét kiadták, ezért abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a Bettera-üggyel kapcsolatos véleménye szintén ismert.

²¹ Dorothea Lieven to Metternich, 31 January 1823. In: *The Private Letters of Princess Lieven*, 233. Ezt erősíti meg a következő dokumentum is: MNL OL: G. P 136. 49004. számú mikrofilmtekercs. 423.

²² Esterházy személye iránti elfogultságról semmiképpen sem beszélhetünk Dorothea Lieven esetében, mivel a grófnő levelezéseiből, naplóbejegyzéseiből, valamint Neumann naplójából kiderül, hogy Esterházy Pál Antal és Dorothea Lieven személyes kapcsolatának minősége rendkívül hullámzó volt. Bizonyos időszakokban teljes az összhang a két fél között, és kimondottan közvetlen, baráti a viszony, máskor feszültséggel és bizalmatlansággal tel. Ez nyilvánvalóan Esterházy és a Lieven házaspár diplomáciai tevékenységének sokszor eltérő irányából, valamint Dorothea Lieven intrikus személyiségjeiből adódhatott.

²³ Dorothea Lieven to Metternich, 31 January 1823. In: *The Private Letters of Princess Lieven*, 233.

²⁴ *Morning Herald*, 6 March 1823.

²⁵ Dorothea Lieven to Metternich. 31 January 1823. In: *The Private Letters of Princess Lieven*, 233.

²⁶ Szintén ezt támasztja alá Richard Birnie ugyanezen a napon keltezett levele. Lásd: Bow Street, 24 February 1823. MNL– L: P 136. 49004. számú mikrofilmtekercs. 416. Ezt megelőzően két nappal Esterházyt megbeszélésre hívták a Foreign Office-ba. Uo. 417.

procedúrával kapcsolatban. Véleménye szerint az angol törvények valójában nem nyújtanak megfelelő védelmet egy nagykövetnek, védik annak tulajdonát, a személyét azonban egyáltalán nem. „Ez egyike azoknak az anomáliáknak, amelyek ezrével vannak Anglia törvényeiben, ahol a legkifinomultabb intézményekkel együtt a legabszurdabb dolgok találhatóak. De ami a legbosszantóbb, az az, hogy az angol ügyvédek, úgy tűnik, nem ismerik el azt, amit a legbarbárabb nemzet is elismer, ami a nagykövetek sérthetetlensége.”²⁷ Emellett a báró azt is felrótta, hogy Sir Richard Birnie, az ügyet kivizsgáló személy ellenségesen és rosszhiszeműen viselkedett Esterházyval szemben.²⁸ A kellemetlenség másik forrása maga George Canning lehetett, amire a fenti Lieven idézet is utalt. A külügyminiszter magatartásának ketősségét sugalló megjegyzésben érezhető az az ellentét, amely bár nem közvetlenül vagy kizárólagosan Esterházyra irányult, de annak ő is részese volt. Esterházynek az uralkodóhoz fűződő személyes jó viszonya köztudott volt a korszakban, csakúgy, mint családi kötődése a királyi udvarhoz. Felesége Mecklenburg-Sterlitz ágon közvetlen rokona volt Sarolta királynénak. Esterházy bírta az uralkodó bizalmát és szimpátiáját, s az 1810-es évek második felétől kezdve az akkor még régensherceg későbbi IV. György baráti köréhez, majd a királyi bizalmas tanácsadói társasághoz – az úgynevezett *Cottage Coterie*-hez – tartozott.²⁹

A társaság létezésének volt politikai aspektusa is, mégpedig összefüggésben az új angol külügyminiszterrel, George Canninggel. A *Foreign Office* Robert Castlereagh tragikus halálát követően kapott új vezetőt, akinek Nagy-Britannia államközi kapcsolatait illető elképzelése és hozzáállása eltért elődjétől.³⁰ Az új külügyminiszter liberális szemlélettel tekintett a Brit Birodalom nemzetközi helyzetére és a konzervatív kontinentális államokkal való kapcsolattartásra. Különösképpen igaz volt ez Spanyolország abszolutista rendszerének felszámolását illetően, amelynek nyílt támogatása egyet jelentett volna a szent szövetségi elvekkel való konfrontációval, amivel IV. György nem értett egyet. Az uralkodó külpolitikai orientációját pedig csak megerősítették a *Cottage Coterie* tagjai. Mindez szembement a Canning-féle politikával, így Esterházy lényegében az angol külügyminiszter ellenzékének egyik tagja volt.³¹

Bettera mindeközben megjelentetett egy kiadványt, amelyben összegezte az Esterházyval kapcsolatos vádakát. A mű célját és jellegét tekintve kísértetiesen hasonlított a korábban említett 1816-os pamflethez, mivel a publikálás célja ez alkalommal is a gróf igazának bizonyítása és a szemben álló fél lejáratása volt.³² Állításait az Esterházy herceggel történt három korábbi levélváltásra alapozva próbálta alátámasztani. Az 1818–1819-ből származó levelekben Bettera a herceg közbenjárását kérte édesapjánál, hogy az jobb belátásra térjen járandóságának kifizetését illetően. A közreadott brosúrában a raguzai nemes hosszú érvelésekkel

²⁷ Neumann, 24 February 1823. In: *The Diary of Philipp von Neumann*, 116.

²⁸ Neumann, 15 March 1823. In: *The Diary of Philipp von Neumann*, 118. Sir Richard Birnie vizsgálta az ügyet a Whitehallban. Lásd: *Morning Post*, 5 March 1823.

²⁹ Esterházy Pál Antal mellett Arthur Wellesley, Wellington hercege, Jules de Polignac hercege, Ersnt Friderich Herbert von Münster gróf, Krisztof és Dorothea Lieven, valamint Philipp von Neumann báró is a Coterie tagja volt. Chamberlain, Muriel E.: *Cottage Coterie*. <https://doi.org/10.1093/ref:odnb/63269> (letöltés: 2021. júl. 11.)

³⁰ Temperley, Harold: *The Foreign Policy of Canning, 1820–1827*. In: Ward, Adolphus William – Gooch, George Peabody (eds.): *The Cambridge History of British Foreign Policy*. Vol. 2. Cambridge, 1923. 46–47.

³¹ A Coterie működésével kapcsolatban lásd: Temperly, Harold: *Canning, Wellington and George the Fourth*. *The English Historical Review*, vol. 38. (1923) no. 150. 209.

³² Bettera: *Exposé des réclamations de M. De Bettera Wodopich contre le prince regnant d'Esterhazy*, id. mű.

egészítette ki a levélváltások tartalmát, és részletesen taglalta a körülményeket. Véleménye szerint az első megkeresések alkalmával Esterházy Pál Antal jóindulatúnak, segítőkésznek tűnt, ezért a panaszos bízott abban, hogy kérését az Esterházy család idővel teljesíteni fogja. Művének bevezetőjében azt is hangsúlyozta Bettera, hogy többen próbáltak közvetítőként fellépni a Bettera–Esterházy ügyben, például Osmond márki, Franciaország londoni követe 1815 és 1819 között, valamint Joannész Kapodisztriász és Nyikita Volkonszkij herceg.³³ Esterházy azonban idővel kezdett kihátrálni az első időszakban felvállalt segítőkész szerepkörből, és elzárkózott a Betterával való kommunikációtól.

A *Foreign Office* hivatalán belül ugyancsak témává vált Esterházy helyzete. Joseph Planta külügyi államtitkár-helyettes, George Canning közvetlen munkatársa, aki már a Castlereagh korszakban is ezt a funkciót látta el,³⁴ és Neumann több alkalommal konzultált. Planta a külügyminiszterrel ellentétben jóval megértőbbnek bizonyult, és próbálta segíteni Esterházy ügyét.³⁵ Bettera őrizete azonban nem tartott sokáig, nem egészen két hét múlva 200 font óvadék ellenében szabadlábra helyezték.³⁶ A fejlemény aggasztotta Esterházyt, tartott attól, hogy Bettera beváltja a hozzá intézett fenyegetéseket. Az egyik sajtóbeszámoló szerint a grófról egy különös és kiszámíthatatlan ember alakult ki, akít jól ismernek Nyugat-Londonban. Sajátos megjelenése a környék egyik jellegzetességévé tette őt kutyaidomító korbácsával és őt kísérő nagy termetű újfundlandijával.³⁷ Ugyanakkor emellett több olyan cikkel is találkozhatunk, amely megpróbálta őt Esterházy vádjaival szemben pozitívabb színben feltüntetni.³⁸ Azt nem tudni pontosan, hogy a tavasz folyamán – Bettera szabadlábra helyezését követően, a március és június közötti időszakban – történt-e újabb inzultus, de erre enged következtetni Esterházy fellépése, amelyben kérvényezte a kormánynál, hogy Betterával szemben az *Alien Act* adta jogi lehetőségek szerint járjanak el, és utasítsák ki az országból. Sajtóértesülések szerint – valamint egy későbbi Wellington–Liverpool levélváltás utalásai alapján – ezt a kérést elutasították.³⁹ Bettera ekkoriban már ismét őrizetben volt, mivel május végén a Clerkenwell börtönből küldött levelet a hercegnek.⁴⁰ Az ügy 1823 júniusában tárgyalási szakaszba lépett a bíróságon, amelyről az angol sajtó is cikkezett.⁴¹

³³ Bettera: *Exposé des reclamations de M. De Bettera Wodopich contre le prince regnant d'Esterhazy*, 4.

³⁴ Fisher, David R.: *Joseph Planta (1787–1847)*. History of Parliament – British Political, Social and Local History (adatbázis) <https://www.historyofparliamentonline.org/volume/1820-1832/member/planta-joseph-1787-1847> (letöltés: 2021. jún. 26.)

³⁵ Neumann, 28 January 1823. In: *The Diary of Philipp von Neumann*, 113–114.; MNL OL: G. P 136. 49004. számú mikrofilmtekercs. 423–425., 431–432.

³⁶ Neumann, 15 March 1823. In: *The Diary of Philipp von Neumann*, 118.; *Morning Herald*, 8 March 1823.

³⁷ *Morning Herald*, 6 March 1823.

³⁸ Az események különböző források alapján történő interpretációi azonban jelentősen nem tértek el egymástól. A főbb információk tekintetében a legtöbb angol sajtóorgánium ugyanazokat a tényeket közölte, bár az elsőként megjelenő hírek esetében akadt példa a korrekcióra. A *Morning Chronicle* például a *Times* cikkére hivatkozva számos helyreigazítást közölt a részleteket illetően. Ezek többnyire Bettera származására és a pénzügyi vita mögött húzódo okok megnevezésére vonatkozott. *Morning Chronicle*, 6 March 1823.

³⁹ *Saint James's Chronicle*, 31 May 1823.

⁴⁰ *New Clerkenwell Prison*, 22 May 1823. Lásd: MNL OL: P 136. 49004. számú mikrofilmtekercs. 419–421.

⁴¹ *Morning Chronicle*, 28 June 1823; *Morning Herald*, 28 June 1823; *Statesman*, 28 June 1823; *Evening Mail*, 30 June 1823; *Morning Chronicle*, 30 June 1823.

A korban jellemző módon a bíróságokon zajló és érdeklődésre számot tartó ügyek hivatalos összefoglalói alapján az újságok beszámoltak a fejleményekről, így az akkori sajtóközlések lényegében forrásként szolgálnak. Az angol nemzeti levéltár – *The National Archives* – tárgyalási anyagokra vonatkozó iránymutatása alapján kiderül, hogy a 19. századi perek és eljárási anyagok gyűjtése sokáig nem egységes rendszerben működött, így nagyon eltérő, hogy egy adott eset iratanyaga milyen intézményes gyűjteményben és milyen teljességben található meg.⁴² Előfordul olyan helyzet is, hogy épp a kora 19. századi intézményi széttagoltság miatt nem áll rendelkezésre egy iratcsomó, s ilyenkor a sajtóközlések forrásértéke felértékelődik az események rekonstruálásában. Az *Old Bailey* intézményét például 1834-ben szervezték át Központi Bűnügyi Bírósággá (*Central Criminal Court*) egy reform részeként, amely az 1820-as évek végén indult el a rendőrség meg-, illetve átszervezésével és a *Metropolitan Police of London* létrehozásával.⁴³ Ez a dokumentumok gyűjtésében is cezúrát jelentett. Az 1834 előtti anyagok többnyire megoszlanak a *London Metropolitan Archives* és a *The National Archives* gyűjteményei között. A Bettera-ügyre vonatkozóan az *Old Bailey Online* adatbázis volt segítségünkre, amely az 1823. júniusi tárgyalási anyagokat illetően szolgált információkkal. Ez a dokumentáció a júniusi tárgyalási napok eseményeit foglalja össze, amelyeket a sajtó szintén közzétett.⁴⁴ Az eljárás során felróták Esterháznak, hogy késve fordult a hatóságokhoz, s hogy a Bettera erőszakos fellépését és szándékát bizonyítani hivatott tanúvallomás bizonytalan, mivel annak főszereplője nem tudta az írásban adott vallomást a bíróság előtt szóban megerősíteni.⁴⁵ Ez idő tájt Neumann ismét arról írt, hogy figyelmen kívül hagyták a nemzetek és az egyének jogát a Bettera-ügyben, és nem nyújtottak valódi elégtételt Esterháznak.⁴⁶

A nyár folyamán egy másik – augusztus 10-i – eset is ismertté vált, ami újabb kellemetlenséget okozott az osztrák nagykövetnek. Esterházy éppen Franciaországba kívánt visszatérni, és a doveri szálláshelyéről indult a kikötő felé, amikor tudatták vele, hogy Bettera szintén ott tartózkodik, és szeretne találkozni a herceggel. Mivel ezt Esterházy mindenképpen el akarta kerülni, azon volt, hogy mielőbb felszálljon a Boulogne-ba tartó járatra. A kikötőben várakozó Bettera – miután észrevette, hogy a herceg anélkül szállt hajóra, hogy alkalmat adott volna a találkozóra – spontán ötlettől vezérelve felszállt egy másik, Franciaországba tartó járatra (Esterházy hajója ugyanis időközben már elindult), ami azonban Calais-ban kötött ki, érvényes papírok hiányában pedig a francia hatóságok visszafordították Betterát

⁴² Lásd: <https://devwp.nationalarchives.gov.uk/help-with-your-research/research-guides/trials-old-bailey-central-criminal-court/> (letöltés: 2022. jan. 10.)

⁴³ Emsley, Clive: *The English Police. A Political and Social History*. London – New York, 1996. 23–25.; Emsley, Clive: *Crime and Society in England 1750–1900*. London – New York, 1996. 225–226. A rendőrség intézményének megszervezésében több fajta modell érvényesült a brit szigetek és a gyarmati területek vonatkozásában. Erre vonatkozóan lásd: Emsley, Clive: *Policing the Empire/Policing the Metropole: Some Thoughts on Models and Types*. Crime, Histoire & Sociétés, 2014. no. 2. 6–9. <https://doi.org/10.4000/chs.1483> (letöltés: 2022. január 10.)

⁴⁴ London Metropolitan Archives – MJ/SP/1823/06/070–072-es számú iratok. Az adatbázis révén három dokumentum tartalmi kivonata érhető el, melynek tartalma összhangban áll az újságcikkek által közölt információkkal.

⁴⁵ A tanúvallomást tevő Mrs. Percy ugyanis erre az időszakra várandósságának utolsó szakaszába lépett, és orvosi javaslatra nem vállalta a bíróságon való megjelenést. *Morning Chronicle*, 28 June 1823.

⁴⁶ Neumann, 27 June 1823. In: *The Diary of Philipp von Neumann*, 126.

Angliába.⁴⁷ A már-már tragikomikusnak ható jelenet jelentette Esterházy és Bettera közös kálváriájának utolsó felvonását.

Az újabb eset után a raguzai nemes ügyében a kormányzatnak óhatatlanul lépnie kellett. Wellington herceg augusztus 13-i levelében adta hírül az eseményeket Liverpool miniszterelnöknek, és jelezte, hogy a kabinetnek most már szükséges cselekednie, mivel korábban abban állapodtak meg, hogy a következő atrocitást követően az *Alien Act* megfelelő rendelkezéseit fogják Betterával szemben alkalmazni. Egyértelművé tette saját álláspontját, miszerint reméli, hogy ez az eset „nem marad büntetlenül”.⁴⁸ A kabinet ugyanis nem nézheti tétlenül, hogy egy idegen személy „kiüldöz egy nagykövetet ebből az országból”.⁴⁹ Wellington levelére adott válaszából kiderül, hogy Liverpool miniszterelnök némi fáziskéséssel, a herceg üzenetéből értesült a fejleményekről, s egyetértés mutatkozott az ügy rendezésében.⁵⁰ Mivel Bettera többszörösen visszaeső zaklatónak bizonyult, immáron az idegenrendészetet is bevonták, a korábbi esetek után pedig felmerült a kitoloncolás lehetősége. Belügyminisztériumi utasításra a gróftól őrizetbe vették, majd kiutasították az országból. Ő azonban fellebbezést nyújtott be a *Privy Council*hoz, ami pár héttel tovább húzta a Bettera-ügyet. A *Privy Council* középkori hagyományokra visszatekintő tanácsadói testület, amely az újkori történelemben kabinetminiszterekből és az uralkodó által kinevezett személyekből állt,⁵¹ s egyfajta fellebbviteli fórumként is működött. A tanács 1823. augusztus végén a kiutasítás mellett döntött.⁵² Érdekes momentum lehet, hogy amikor a Parlament 1824-ben az *Alien Act* fenntartásának kérdéséről vitázott, akkor a megszüntetés mellett álló Robert Peel éppen azzal érvelt, hogy a törvényt az elmúlt években – a Bonaparte Napóleonhoz valamilyen módon köthető személyektől eltekintve – olyan minimális esetben alkalmazták, hogy egy évtized leforgása alatt alig pár emberrel szemben kellett annak hatálya alatt eljárni. Arra is kitért, hogy „1823-ban csupán egyetlen személyt vetettek alá ennek az eljárásnak, és azt nagyon sajátos körülmények között” – a parlamenti jegyzőkönyvvezető ezen a ponton hozzátette, hogy Mr. Peel nyilvánvalóan gróf Betterára célozott.⁵³ Ezt támasztja alá a Whitehall által összeállított és a *Journal of the House of Commons* függelékében közölt jelentés, amely név szerint vette számba az 1816. január 1. és 1824. január 1. között az *Alien Act* hatálya alatt a királyság területéről kiutasított személyeket. Az 1823-as évben valóban Vito Bettera volt az egyetlen, akire alkal-

⁴⁷ *Morning Herald*, 12 August 1823; *Morning Advertiser*, 12 August 1823; *Evening Mail*, 15 August 1823. Megjelent olyan cikk, ami menti Bettera részéről a helyzetet: *Morning Advertiser*, 25 August 1823; *Sussex Advertiser*, 25 August 1823. Az augusztusi esetet sajnálatos módon Neumann már nem jegyezte fel naplójába, mert június végén – ismeretlen okokból adódó magánéleti válság nyomán – egy időre abbahagyta a naplózást. Erre vonatkozóan lásd: Neumann, 27 June 1823. In: *The Diary of Philipp von Neumann*, 126. Dorothea Lieven pedig szintén nem írt róla, mivel a nyári hónapok egy részét Oroszországban töltötte.

⁴⁸ Wellington Papers – University of Southampton Archive and Manuscript Collection (a továbbiakban: WP) – WP1/770/15 Copy of a letter from Arthur Wellesley, first Duke of Wellington, to Lord Liverpool, reporting an attack on Prince Esterhazy at Dover, 13 August 1823.

⁴⁹ WP1/770/15 Copy of a letter from Arthur Wellesley, first Duke of Wellington, id. mű

⁵⁰ WP1/769/23 Letter from Lord Liverpool to Arthur Wellesley, first Duke of Wellington, discussing the action to be taken against M. de Bettera [for an attack on Prince Esterhazy], 15 August 1823.

⁵¹ Sándor István Zoltán: *Az államtanács fogalom jelentése az alkotmányokban*. Iustum aequum salutare, 4. évf. (2008) 3. sz. 217.

⁵² *Morning Advertiser*, 2 September 1823; *Statesmen*, 2 September 1823.

⁵³ Mr. Secretary Peel. Alien Bill. House of Commons Debates 23 March 1824, vol. 10 cc. 1332–1339. <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1824/mar/23/alien-bill> (letöltés: 2021. jún. 10.)

mázták a törvényt.⁵⁴ Az idegenekkel kapcsolatos törvény ráadásul kényes témának minősült, mivel a téma a *whig* és a konzervatív politikai körök között szinte állandó vita forrását képezte ezekben az években. A hatalmon lévő kormányzat általában amiatt próbálta hangsúlyozni az érvényben lévő szabályozások szükségességét, hogy fenntarthassa a külföldiekkel szemben alkalmazott szigorúbb eljárásrendet. Az ellenzéki érvek amellet szoltak, hogy a francia forradalmi és napóleoni háborúk lezárása után nincs valódi ok az *Alien Act* érvényben tartására, míg a konzervatív oldal éppen ennek az ellenkezőjét vallotta, s a Liverpool-kormány az alkotmány védelmére és a belső forradalmi erők kontroll alatt tartására hivatkozva bizonyos időnként – kisebb módosításokkal – újra és újra meghosszabbította az 1814 júliusában hozott törvény hatályát.⁵⁵

Visszakanyarodva Esterházy és Bettera ügyére, az angol kormányzat magatartását áttekintve azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a St. James kabinet valóban olyan új, addig ismeretlen helyzettel került szembe, amelynek kezelésére nem volt bevált recept vagy forgatókönyv, éppen ez a „precedens” jelleg tette nehézkesé a hivatalos cselekvést. Pro és kontra is lehet érveket felsorakoztatni a tekintetben, hogy az ügy magán, illetve hivatalos aspektusa volt-e meghatározóbb, s ennek megfelelően volt-e közbenjárási kötelezettsége a kabinetnek vagy akár a *Foreign Office*-nak, vagy sem. A Bettera-vita lényegét tekintve ugyanis egy pénzügyi probléma köré fonódó szenzitív családi ügy volt. Ugyanakkor a követelések erőszakosabbá válásával összhangban kapott jelentőséget Esterházy londoni diplomáciai státusza, ami új szintre emelte a konfliktus kezelését. A probléma lényegében ekkor lépett át a magán-szférából a kormányzatot is közvetlenül érintő kérdéssé. Bizonyos személyek ugyan, mint a korábban említett George Canning, megpróbálták elodázni az érdemi segítségnyújtást, végül azonban a Liverpool-kormánynak döntenie kellett, s bár nem abban a tempóban és nem abban a formában, ahogyan Esterházy szeretne volna, de nyolc hónapot követően az angol jog adta lehetőségek között a herceg mégiscsak valamiféle elégtételt kapott. Joggal merülhet fel a kérdés, hogy az ügy hogyan hatott Esterházy Pál Antal megítélésére, valamint az angol–osztrák kapcsolatok minőségére. Ezen kérdések megválaszolása, valamint az Esterházy család és Bettera viszonyának mélyebb szintű feltárása további levéltári kutatásokat igényel, ugyanakkor mindenképpen érdekes szegmense lehet ez az Esterházy-család történetének, továbbá Esterházy Pál Antal személyes életpályájának.

⁵⁴ Ostendbe küldték. *The Journal of the House of Commons*. Sess. 1824. Vol. 79. [s. 1.], 901.

⁵⁵ Az 1814-es *Alien Act* már békeidőben született, a kormányzati politika hivatalosan „átmeneti” szabályozásnak nevezte, mivel azonban hosszú távon szerették volna megtartani, néhány évente megújították és meghosszabbították a törvény hatályát. Így maradhatott érvényben egészen 1826-ig. Lásd: Ferch, David LuVerne: *The English Alien Acts, 1793–1826*. College of William and Mary, Virginia, Williamsburg, 1978. 80–118. *Dissertations, Theses, and Masters Projects*. Paper 1539625034. <https://dx.doi.org/doi:10.21220/s2-jrbe-hr82> (letöltés: 2021. nov. 20.)

KATALIN SCHREK

The Issue of the Ambassador's Protection – Prince Esterhazy and the Bettera Case

Prince Paul Anton Esterhazy became Austria's ambassador to London following the Congress of Vienna. He played a key social and political role during his time in England, and he was a recognised and respected figure in his profession. From the second half of the 1810s, however, his stay in London was overshadowed by a seemingly persistent problem, a personal dispute with Vito Bettera. The Ragusan nobleman had formerly been in the service of Paul Anton Esterhazy's father, Nicholas Esterhazy, but later their working relationship came to an end. Nonetheless, after his departure, Bettera demanded an annual pension, and since he resided in London from 1816, he turned to Paul Anton Esterhazy with his financial problem. The case dragged on for years, but Bettera's demands became more and more violent as time went on, and Prince Paul was publicly insulted in January 1823. The Prince, as an ambassador, requested protection from the British government after the incident, and urged it to intervene in the case. The study highlights how the Liverpool cabinet responded to the situation. To what extent did it feel that the obligation to protect the ambassador was within their own competence, or even necessarily applicable in a situation where the physical safety of the ambassador was at risk for reasons that did not fall within the category of official duties, but within the category of private life? The study aims to point out the complexity of this issue, and present an interesting and lesser known period in the life of Paul Anton Esterhazy.